

MEZŐFÖLDI DUDÁSOK

A tudatos népzene gyűjtés megindítása, Bartók és Kodály munkássága kezdetén a legtöbb dudás a Felvidéken élt, így a Dunántúlról és az Alföldről gyűjtött dudafelvételek számát sokszorosán meghaladta a Palócföldről és környékéről származó anyag mennyisége. Ez az állapot fennmaradt egészen a kortárs gyűjtések idejéig, így — a tót dudásokat is beleszámítva — valóban jelentős dudaközpont képe rajzolódik elénk a Felvidéken.

Mindez olyan érzést kelthet bennünk, mintha a Felvidék népességének szorosabb kötődése volna a dudahagyományhoz, mint a magyar nyelvterület más térségein élőknek. Ezt az érzést erősítheti bennünk Madarassy László *A palóc duda* címmel, a múlt század első felében megjelent írása is, amiből arra következtethetünk, hogy a tárgyalt dudatípus palóc sajátosság.

Manga János, a Palócföld kutatója is magyarázatot keres a felvidéki dudahagyomány virágzására. Szerinte ez a térség a két világháború között nagyon elszegényedett, ami kedvezően hatott az archaikus hagyományok fennmaradására. Mint írja, a szegény embereknek nem volt pénzük cigányzenészeket fogadni, ezért be kellett érniük az egyedül játszó dudással is.

Ez nyilvánvalóan igaz, de más megoldást is számításba kell venni. Érdeemes megfigyelni, hogy a jelzett időszakban a magyar nyelvterület legnagyobb része el volt szegényedve, mégsem találunk mindenütt dudásokat. Elég, ha csak a Szabolcs-szatmári régiót említjük, ahol a máig ható szegénység ellenére dudásokról emberemlékezet óta nem is hallottak. Az anyagi helyzet tehát önmagában még nem magyarázat a dudakultúra meglétére vagy hiányára, vagyis máshol kell keresnünk a megoldást.

A palócföldi dudások esetében olyan helyi hagyományról lehet szó, ami az adott környezetre, az ott kialakult életformára inkább jellemző, mint a magyar nyelvterület egyéb térségeire.

A Kárpát-medence (a történelmi Magyarország) három nagytérségre osztható, melyek életformája gyökeresen eltérő:

- A Kárpátok hegyvonulata: Felföld.
- A medence lapos síksága: Alföld
- A köztes domb és hegyvidék: Mezőföld

Alföld és felföld szavainkban világos és érthető utalás van a földrajzi, domborzati állapotokra. A mezőföld megnevezés már nem olyan egyértelmű első megközelítésben, mivel mező szavunkat az utóbbi időben füves legelő, tarka virágú rét, vagy kaszáló értelemben használjuk, holott nem az az eredeti értelme.

Mező szavunk *közt*, *közttest*, *közepet* illetve *közepest* jelentett eredetileg. Egy folyó két ága közötti terület, ami alkalmas lehetett legeltetésre, ugyanúgy mező volt, mint ahogy pl. a két hegy, vagy két település közötti lankás dombságokat, füves térségeket is mezőnek nevezték.

Mező szavunkat az európai nyelvekben mindenütt megtalálható *mezo*, *meze*, *mede*, *medi*, *midi* stb, változatokban ismerhetjük föl, melyek értelme itt is köztes, közepes. A történelmi folyamköz — e szerint — ugyanúgy mező (Mezopotámia), mint a magas és mély hangok között elhelyezkedő közepes hang, a mezzó.

Földrajzi értelemben tehát a mező jelentheti egy nagyobb térség középső részét, ha síkban gondolkodunk (pl. a Mezeta Spanyolország kellős közepén), domborzati viszonylatban pedig a magasföldek és mélyföldek között elterülő dombsági, középhegységi területeket.

A Kárpát-medence magashegységeinek pásztorkodását a nagynyájas, külterjes juhtartás jellemzi, míg az Alföldön jellegzetes nagyállattartó, síkvidéki pásztorkodás folyik, hatalmas gulyákkal, ménesekkel.

Ezekkel élesen szembeállítható a mezőségi, dombsági térségek sajátos pásztorkodása, melyre a kiscsordás disznótartás és juhászat jellemző. A dudások pedig — mint köztudott — jobbra a kanászok és juhászok közül kerülnek ki. A marhapásztor csordások ritkábban, a lovászok, csikósok pedig egyáltalán nem dudálnak. A havas-hegyi juhászok is inkább furulyát, tilinkót használnak, nem dudát.

Fontos tudni, hogy nemcsak a Felvidéken vannak mezőföld jellegű területek. Keleten a Kárpátok és az Alföld között ugyanúgy megtalálhatók azok (pl. Mezőség), mint nyugaton (Dunántúli dombság, Mezőföld).

A Dunántúli középhegység, a Bakony térsége, valamint a dimbes-dombos Somogyország is a dudások paradicsomának számított még néhány emberöltővel ezelőtt. Malonyai idéz egy idős somogyi pásztort, aki szerint a 19. század végén még majd minden valamire való pásztornak volt dudája.

Ez utóbbi területen azonban a dudahagyomány már jóval a népzene gyűjtés megindulása előtt visszaszorult, illetve átkerült a helyi nemzetiségek kezébe (horvátok, szlovének).

Keleten hasonló történt. Erdélyben a folyamatosan beszivárgó románság vette át a pásztorkodást annak teljes eszköztárával, így a bőrdudával együtt.

Az Arad és Hunyad megyei román dudások ma is magyar dudán játszanak, ami külső megjelenésre a felvidéki és palócföldi dudákkal teljesen azonos. Az egymástól távol eső területeken (akár ezer kilométer távolságra is) készített dudák faragott bakfejei rég letisztult formavilágról, meggyökeresedett hagyományokról tanúskodnak. A bökő állatot mintázó, szarvas dudafejek ólomdíszítése épp olyan jellegzetes, mint a homlokrészen elhelyezett naputánzó tükörbetét. A dudafejbe természetesen kontraszípos kettős sípszár csatlakozik, mint mindenütt a valamikori magyar nyelvterületen.

Dudafejek a Kárpát-medencéből

(1. Felvidék 2. Nógrád 3. Hunyad)

A Kárpát-medence három nagytérségének, a Felföldnek, Alföldnek és Mezőföldnek népessége ősidők óta helyben élt, és hagyományos tevékenységét változatlan formában végezte a huszadik századig. Ezt jól példázza az, hogy pl. a magashegységi életforma és kultúra emberemlékezet óta változatlan, és azonos a Kárpátok egész hegyvonulatán, annak ellenére, hogy az ott élők, ma már, különböző nyelvű etnikumokhoz tartoznak (górálok, tótok, ruszinok, rutének, huculok, mócok, románok, stb).

A síkvidéki állattartás sem változott sokat a legutóbbi időkig. A szilaj, külterjes pásztorkodás szinte a neolitikus időköt idézi.

A dombsági és középhegységi térségek kultúrája is ugyanígy, valaha egységes lehetett és a mostani palócokéhoz hasonló életmódú és kultúrájú népesség lakta a nyugati és keleti Mezőföldeket egyaránt, a mai felvidékiekhez hasonlóan. Mivel ez a kultúra alaposan eltért a hegyvidéki népek hagyományos életformájától, a vegyes házasság itt sokáig szóba sem kerülhetett, így a vele járó nyelvi asszimilációnak sem akadt úgy táptalaja, mint napjainkban.

A magyar dudahagyomány tehát szorosan kötődik a juh és disznótartó pásztorok, a juhászok és kanászok tevékenységéhez, ami a Kárpát-medence mezőségi területein valószínűleg kialakulása óta zavartalanul folyik. Ezen nemigen változtatott az sem, hogy az eltelt évezredek folyamán időről időre más-más hatalmak terjesztették ki uralmukat a Kárpát-medencére. Az itt élő pásztorok és parasztok ugyanúgy mélyen, kitéphetetlenül belegyökeresedtek a környezetbe, mint az anyatermészet adta helyi növényzet és állatvilág.

Ennek az ősi kultúrának a huszadik század gyökereiből kifordult életformája vetett véget, aminek szomorú eredménye, hogy sikerült a múltat végképp eltörölni.